เกียวทาคุ: ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี
GYOTAKU: THE AESTHETIC FORMS OF FRESHWATER FISH FROM SUPHAN BURI

ปัติมา โฆษิตเกษม*
PATTIMA KHOSHITKHASEAM

(Received: January 14, 2025; Revised: April 16, 2025; November 26, 2025)

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยสร้างสรรค์โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษารวบรวมข้อมูลปลาและข้อมูลทางวัฒนธรรมของชุมชนแม่น้ำท่าจีนสุพรรณบุรี 2) เพื่อสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ปลาจากแม่น้ำสุพรรณบุรีด้วยกระบวนการเกียวทาคุหรือภาพพิมพ์ถูหลายขนาดตามชนิดของปลาต่าง ๆ และ 3) เพื่อประเมินความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่องานสร้างสรรค์เกียวทาคุ: ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี ประชากรได้แก่นักศึกษาปริญญาตรี ชั้นปีที่ 2 สาขาศิลปศึกษา วิทยาลัยช่างศิลปสุพรรณบุรี จำนวน 20 คน วิเคราะห์ผลงานด้วยหลักการศิลปะสุนทรียศาสตร์ และใช้ค่าเฉลี่ยเลขคณิตในการศึกษาความพึงพอใจ

ผลการวิจัยพบว่า 1) แม่น้ำสุพรรณบุรีมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยทวารวดี - รัตนโกสินทร์ และเป็นแหล่งอาศัยของกลุ่มคนต่าง ๆ ได้แก่ ไทย จีน ลาว ลาวพวน ลาวเวียง ลาวโซ่ง ญวน และมอญ และคนจีนมักเป็นเจ้าของตลาด การศึกษาชนิดปลาจากตลาดเมืองสุพรรณบุรีและตลาดโพธิ์พระยา มีปลาตามฤดูกาลช่วงเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2567 จำนวน 12 ชนิด 2) การสร้างสรรค์ได้ผลงานกว่า 50 ชิ้น หลายขนาดตามขนาดของจริง โดยใช้หมึกจีนและสีตามหลักการศิลปะเกียวทาคุ เป็นกระบวนการทำศิลปะพื้นฐาน มีขั้นตอนไม่ซับซ้อนเหมาะกับแม่พิมพ์นูนอย่างปลาแม่น้ำสุพรรณบุรีที่ใช้จังหวะลีลาตามสรีระของปลา และปลา 1 ตัวสามารถสร้างผลงานปลาได้จำนวนหลายภาพตามที่ผู้สร้างสรรค์ต้องการ 3) ความพึงพอใจของนักศึกษามีต่องานสร้างสรรค์เกียวทาคุมีผลการประเมินในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ยเลขคณิตเท่ากับ 4.65

คำสำคัญ : การสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ปลาเกียวทาคุ, ลวดลายของปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี, ภาพพิมพ์ถู, ภาพพิมพ์ปลา

* ภาควิชาศึกษาทั่วไป วิทยาลัยช่างศิลปสุพรรณบุรี สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์
Department of General Studies Suphanburi College of Fine Arts Bunditpatanasilpa Institute of Fine Arts

Abstract

This creative research aimed to: 1) investigate and compile information on fish species and the cultural context of communities along the Tha Chin River in Suphan Buri Province; 2) create fish prints of various sizes based on local fish species from Suphan Buri using the Gyotaku, or fish-rubbing printmaking technique; and 3) assess undergraduate students' satisfaction with the creative project Gyotaku: The Aesthetic Forms of Freshwater Fish from Suphan Buri. The participants consisted of 20 second-year undergraduate students majoring in Art Education at Suphan Buri College of Fine Arts. The artworks were analyzed using principles of art and aesthetics, while arithmetic means were employed to examine satisfaction levels.

The findings revealed that: 1) the Suphan Buri River has played a vital role in sustaining livelihoods and cultural development from the Dvaravati to the Rattanakosin periods. It has long been home to diverse ethnic groups, including Thai, Chinese, Lao, Lao Phuan, Lao Wiang, Lao Song, Vietnamese, and Mon communities, with Chinese residents historically serving as market owners. A survey of fish species available at Suphan Buri Market and Pho Phraya Market during the August 2024 season identified 12 species; 2) the creative process resulted in more than 50 fish prints of various dimensions that corresponded to the actual sizes of the fish, executed using Chinese ink and color following artistic principles. Gyotaku, as a foundational printmaking method, involves uncomplicated procedures suitable for embossed print molding, such as freshwater fish from Suphan Buri, allowing the artist to capture the rhythm and movement inherent in each fish's form. A single fish can be used to produce multiple prints depending on the creator's intention, and 3) student satisfaction with the Gyotaku artworks was rated at the highest level, with an overall mean score of 4.65.

Keywords : Gyotaku fish printmaking, Suphan Buri freshwater fish patterns, rubbing print, fish printmaking

บทนำ

จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นทางผ่านของแม่น้ำสายสำคัญ คือแม่น้ำท่าจีน ซึ่งไหลผ่านเมืองต่าง ๆ ไปสู่แม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำสายนี้มีชื่อเรียกหลากหลาย จะถูกเรียกตามชื่อเมืองที่ผ่านแม่น้ำสายนี้ แยกตัวมาจากแม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดชัยนาท เรียกว่าแม่น้ำมะขามเฒ่า เมื่อไหลผ่านจังหวัดสุพรรณบุรีเรียกแม่น้ำสุพรรณบุรี ครั้นไหลผ่านจังหวัดนครปฐมเรียกว่าแม่น้ำนครชัยศรี และการไหลผ่านสิ้นสุดที่จังหวัดสมุทรสาครเรียกว่าแม่น้ำท่าจีน เส้นทางสุดท้ายคือไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทย ดังนั้นอาชีพที่สำคัญของชาวสุพรรณบุรีนอกจากการปลูกพืช ทำนา ทำไร่ แล้วยังมีอาชีพขายสัตว์น้ำและปลาแม่น้ำที่ช่วยในการดำรงชีพมาอย่างยาวนานตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนปัจจุบันลุ่มน้ำท่าจีนเป็นสายน้ำที่สานสัมพันธ์ระหว่างผู้คนจากกลุ่มน้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำแม่กลอง เป็นเส้นทางที่ผู้คนใช้ร่วมกันหลายจังหวัด ได้แก่ อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี สุพรรณบุรี อ่างทอง อยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพฯ สมุทรสาคร สมุทรสงคราม ราชบุรีและกาญจนบุรี ทำให้เกิดการพัฒนาและเกิดความเจริญทางวัฒนธรรมความสำคัญทางเศรษฐกิจ นอกจากเป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์แต่ยังเป็นแหล่งสำหรับการพัฒนาเศรษฐกิจสำคัญ เพื่อช่วยทางการพัฒนาประเทศจากรายได้ที่เกิดขึ้นจากการค้าขายผลผลิตของคนสุพรรณบุรี ทางการเกษตรกรรมและการเลี้ยงสัตว์ หาสัตว์ เพราะฉะนั้นตลาดปลานับได้ว่าเป็นแหล่งสร้างรายได้อย่างมั่นคง หรือแหล่งเศรษฐกิจชุมชนที่นำมาใช้พัฒนาประเทศชาติดังกล่าว แม่น้ำท่าจีนจึงมีความสำคัญหลายประการต่อการพัฒนามนุษย์และสังคมไทยมาอย่างยาวนาน การสร้างสรรค์ศิลปะปลาเกียวทาคุเพื่อให้เห็นคุณค่าแหล่งที่มาของความเป็นมนุษยชนคนสุพรรณบุรี จึงเป็นแนวทางที่ใช้เพื่อจัดการเรียนการสอนด้านศิลปศึกษาทุกระดับตั้งแต่พื้นฐานถึงอุดมศึกษา และสามารถให้บุคคลทั่วไปร่วมกิจกรรมได้อย่างไม่จำกัด โดยใช้แหล่งน้ำท่าจีนเพื่อเป็นสถานที่สร้างสรรค์ภาพพิมพ์เกียวทาคุให้ความเพลิดเพลินและได้ผลงานสร้างสรรค์ตามความประสงค์ของผู้ชมได้อย่างดี

เกียวทาคุมีที่มาจากการทำภาพพิมพ์ที่ใช้ปลามีชีวิต งานศิลปะนี้เป็นรูปแบบที่ญี่ปุ่นได้พัฒนามากขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 18 และเมื่อทำอย่างถูกต้องงานจะแสดงถึงลวดลายที่ละเอียดของปลาไว้ได้ ภาพพิมพ์หมึกสีดำที่ค่อนข้างเรียบง่าย ต่อมาได้พัฒนาเป็นรูปแบบศิลปะที่เพิ่มสีสันที่หลากหลายและรายละเอียดด้านสิ่งแวดล้อม คุณสมบัติที่สำคัญทำให้การพิมพ์ภาพเกียวทาคุน่าสนใจคือ เป็นศิลปะที่เข้าถึงได้มาก ซึ่งคนไม่มีพื้นฐานศิลปะก็สามารถเริ่มทำได้ โดยเครื่องมือเป็นกระดาษสาและหมึกราคาไม่แพงและสัมผัสเรียนรู้กระบวนการทำได้เพราะไม่ซับซ้อน จากนั้นก็สามารถนำปลาที่ทำไปประกอบอาหารรับประทานกันได้อีกเนื่องจากหมึกที่ใช้ทำมาจากธรรมชาติ ผู้เขียนได้นำแนวคิดเพื่อสร้างสรรค์ในกระบวนการศิลปะภาพพิมพ์เกียวทาคุจากปลาแม่น้ำท่าจีนสุพรรณบุรีเป็นภาพพิมพ์เทคนิคการถูหรือ Fish Rubbing และใช้สีที่ปลอดภัย เพื่อที่ว่าจะ

สามารถล้างออกแล้วใช้ปลาแม่น้ำไปปรุงเป็นอาหารพื้นถิ่นแนะนำแก่ผู้รับชม และใช้เป็นแนวทางการจัดการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรมของวิทยาลัยช่างศิลปสุพรรณบุรี

เกียวทาคุ : ภาพพิมพ์ด้วยวิธีการถูหรือฝน (Rubbings Prints)

ภาพพิมพ์วิธีนี้เป็นวิธีง่าย ๆ เหมาะสำหรับทำภาพพิมพ์พื้นฐาน คือ การใช้กระดาษพิมพ์วางปิดบนแม่พิมพ์นูนแล้วใช้ดินสอหรือสีฝนด้านหลังกระดาษ ก็จะได้ภาพพิมพ์ปรากฏขึ้นตามต้องการ การพิมพ์วิธีนี้เป็นเทคนิคหนึ่งที่มักใช้ร่วมกับเทคนิคอื่น ๆ เป็นลักษณะเทคนิคผสม เช่น การฝนเอาผิวไม้ให้ปรากฏบนผ้าใบในงานจิตรกรรมของศิลปิน Max Eerst ในปี ค.ศ.1891 เป็นต้น (วิบูลย์ ลี้สุวรรณ, 2531, 93-96) ในงานวิจัยนี้ ภาพพิมพ์เกียวทาคุ หมายถึง การสร้างสรรค์ด้วยกระบวนการถูด้วยหมึกดำหรือสีลงบนตัวปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี เพื่อให้ได้ผลงานตามความคิดของผู้สร้างสรรค์

ศิลปะปลาในประวัติศาสตร์ศิลป์ ทั้งนี้ศิลปะปลาในประวัติศาสตร์ศิลป์ มีแนวคิดการสร้างสรรค์ปลาในเชิงประวัติศาสตร์ศิลป์ (Peter B. Moyle & Marilyn A. Moyle, 1991, 4-21) เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม วัฒนธรรม ความเชื่อและกาลเวลาของโลกที่มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงทางศิลปะ ดังนี้

ศิลปะปลายุคดั้งเดิม (Primitive art) เป็นงานศิลปะที่ให้ความหมายในเชิงวัฒนธรรมความเชื่อของชนพื้นเมือง เกี่ยวกับวิถีชีวิตและความเชื่อเกี่ยวกับปลารูปปลาของชนเผ่าเม็กซิโกในสมัยดั้งเดิม พบเป็นงานแกะสลักลวดลายปลา มีรูปแบบและประเภทของปลาและเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชนิดของปลา คนว่ายน้ำกับปลาและนกจับปลา

ศิลปะปลายุคโบราณ (Ancient art) ประเพณีศิลปะร่วมสมัยของเรามีรากฐานมาจากอารยธรรมโบราณในภูมิภาคมหาสมุทรเมดิเตอร์เรเนียน ภาพปลาที่เก่าแก่ที่สุดมาจากอียิปต์โบราณ งานศิลปะปลาเหมือนจะถูกสร้างขึ้นด้วย 2 เหตุผลหลัก ประการแรก ฟาโรห์ถูกมองว่าเป็นเทพเจ้าที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อความเจริญรุ่งเรืองของประเทศแม้หลังความตาย ซึ่งรวมถึงการจัดหาปลาอย่างเพียงพอ ประการที่สอง เชื่อกันว่างานศิลปะสามารถเปลี่ยนรูปให้กลายเป็นสิ่งที่ฟาโรห์จำเป็นเพื่อเลี้ยงตนเองในชีวิตหลังความตายของฟาโรห์ได้

ศิลปะปลายุคกลาง (Medieval art) ในช่วงยุคกลางในยุโรป ไม่ใช่ช่วงเวลาที่ความหลากหลายของภาพปลาเจริญรุ่งเรือง ส่วนใหญ่แล้วจะปรากฏเป็นภาพทั่วไปที่เชื่อมโยงกับศาสนาคริสต์อย่างแน่นแฟ้น การใช้ปลาเป็นสัญลักษณ์ของพระคริสต์เกิดจากการใช้คำว่า “อิคธุส” (Ichthys) ในภาษากรีกอย่างแพร่หลาย ซึ่งเป็นอักษรย่อหมายถึง “พระเยซูคริสต์พระบุตรของพระเจ้าและผู้ช่วยให้รอด” ปลายังถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ทั่วไปสำหรับวิญญาณที่หลงทางในทะเลแห่งบาป

ศิลปะปลายุคฟื้นฟูศิลปะวิทยา (Renaissance art) ศิลปินในช่วงต้นของยุคเรอเนซองส์มักแสดงภาพปลาในลักษณะทั่วไป เน้นไปที่เรื่องราวทางศาสนาหรือศีลธรรม เรื่องราวทางศาสนากลายเป็นที่รู้จักโดยทั่วไปมากขึ้นเมื่อยุคฟื้นฟูศิลปวิทยาการดำเนินไป เนื่องจากความ

รุ่งเรืองของเนเธอร์แลนด์ที่ได้จากการประมงและการค้า เป็นครั้งแรกที่ศิลปินขายผลงานของตนเหมือนสินค้าประเภทอื่นเพื่อตอบสนองลูกค้าทั่วไป ปลาเป็นหัวข้อที่พบในผลงานของศิลปินดัตช์จำนวนมากในช่วงนี้

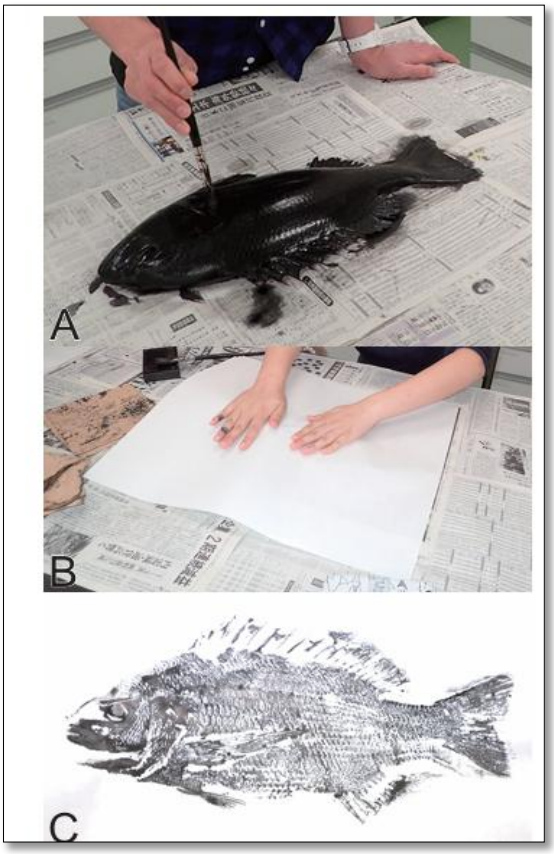
ศิลปะปลายุคนีโอคลาสสิคหรือโรแมนติก (Neoclassic, Romantic, Realistic, and Impressionistic art) ศิลปะโรแมนติกมักใช้เรื่องราวที่ยิ่งใหญ่และภูมิทัศน์ในอุดมคติ ซึ่งไม่แปลกใจที่งานศิลปะที่มีปลาไม่พบมากในศิลปะโรแมนติก ตัวอย่างเช่นภาพวาด Watson and the Shark โดย John Singleton Copley ซึ่งแสดงถึงการโจมตีของฉลามที่ถูกเน้นให้เกินจริง เพื่อสร้างอารมณ์และสัญลักษณ์เหมือนในตำนาน ต่อมาศิลปะเรียลลิสม์เป็นที่นิยมอย่างมากในอเมริกา ซึ่งมีผลงานที่สะท้อนถึงชีวิตของชาวชนบทและมหาสมุทรแอตแลนติก ในทางกลับกันในฝรั่งเศส ศิลปะเรียลลิสม์ถูกบดบังด้วยกลุ่มอิมเพรสชันนิสม์ที่เน้นการทดลองเรื่องสี แสง และจังหวะแปรง อย่างไรก็ตาม ศิลปินอิมเพรสชันนิสต์ก็ไม่ค่อยมีการใช้ปลาเป็นหัวข้อหลัก

ศิลปะปลาสมัยใหม่ (Modern art) ศิลปินอิมเพรสชันนิสต์อาจจะไม่ค่อยสร้างสรรค์งานศิลปะที่เกี่ยวข้องกับปลา แต่พวกเขามีอิทธิพลอย่างมากต่อศิลปะโดยทั่วไป แม้ภาพปลานั้นไม่ได้แพร่หลายในศิลปะสมัยใหม่มากนัก แต่ก็ปรากฏบ่อยพอที่จะมีความสำคัญเชิงสัญลักษณ์มากไปกว่าเรื่องทางเพศ แต่แท้จริงแล้วกลับอ้างอิงถึงกระบวนการสร้างสรรค์เอง ซึ่งเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นโดยไม่รู้ตัว และบางครั้งก็ไม่สามารถควบคุมได้ในงานศิลปะบางชิ้น ปลาถูกใช้เป็นสัญลักษณ์ของอาหาร ซึ่งมักมีคุณค่ามากในวัฒนธรรมอื่น ๆ มากกว่าของพวกเรา ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ดี ในงานศิลปะบางชิ้น ปลายังแสดงถึงมนุษย์ที่จมอยู่กับปัญหาชีวิตอีกด้วย ภาพปลาภาพที่มีสัญลักษณ์เชิงลึกที่ปรากฏในศิลปะสมัยใหม่ ดังนั้นในสมัยนี้ยังไม่ได้ให้ความสำคัญต่อภาพผลงานปลามากนัก

ศิลปะปลาร่วมสมัย (Contemporary art) ในศตวรรษที่ 16 จิตรกรชาวดัตช์ที่มีทักษะสูง ได้สร้างภาพนิ่งเกี่ยวกับปลาหลายร้อยภาพ เพื่อตอบสนองความต้องการของชนชั้นกลางที่มีความสัมพันธ์แน่นแฟ้นกับทะเลและการประมง ศิลปินธรรมชาติสมัยใหม่บางคนพยายามก้าวข้ามขอบเขตของภาพประกอบ โดยผลงานของพวกเขาจะมีความเป็นอุดมคติหรือเชิงสัญลักษณ์ เช่น ปลาเทราต์สีสดใสในน้ำที่ใสสะอาด หรือปลาฉลามที่กำลังไล่ล่าเหยื่อในมหาสมุทรที่ไม่มีสิ่งกีดขวาง การแสดงภาพปลาที่มีชีวิตในสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมและสวยงาม แทนที่จะเป็นภาพของปลาที่ตายแล้ว เป็นการพัฒนาที่ค่อนข้างใหม่ในศิลปะตะวันตก แต่ในศิลปะจีนและญี่ปุ่นการแสดงลักษณะนี้เป็นส่วนหนึ่งของประเพณีมาอย่างยาวนาน ศิลปะธรรมชาติร่วมสมัยบางส่วนยังได้รับอิทธิพลจากศิลปะตะวันออกไกล เช่น การเทคนิคการใช้แปรงแบบเอเชีย ซึ่งใช้เทคนิค Gyotaku ที่พัฒนาขึ้นในญี่ปุ่น

ศิลปะปลาเอเชีย (Asian art) ศิลปะเอเชียมีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ไม่น้อยไปกว่าศิลปะตะวันตก ปลาเป็นหัวข้อที่พบบ่อยในงานศิลปะและมีความหมายเชิงสัญลักษณ์สูง โดยศิลปะจีนให้ความเคารพอดีตและประเพณี จึงทำให้ศิลปะจีนไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลง

อย่างรวดเร็วในด้านเนื้อหาและสไตล์เหมือนศิลปะตะวันตก ปลาที่ปรากฏในภาพวาดหมึกจีน เครื่องลายคราม แกะสลัก และประติมากรรม ส่วนใหญ่เป็นปลาน้ำจืด โดยที่พบมากที่สุดคือ ปลาคาร์ป ปลาเหล่านี้มีความสำคัญเชิงสัญลักษณ์ เช่น ปลาคาร์ปที่กระโดดข้ามน้ำตก เป็นสัญลักษณ์ของความสำเร็จในชีวิต ภาพวาดญี่ปุ่นที่เน้นไปที่วัตถุธรรมชาติโดยทั่วไป

ภาพที่ 1 การทำภาพพิมพ์เกียวทาคุ A-C
ที่มา: Yusuke Miyazaki1, Atsunobu Murase (2020: 91)

ทั้งนี้ขั้นตอนการทำภาพพิมพ์ A-C ของศิลปิน Yusuke Miyazaki1, Atsunobu Murase (2020: 91) มีขั้นตอนดังนี้

ขั้น A การทาหมึกดำลงบนตัวปลาให้ทั่วทั้งตัว สามารถป้องกันไม่ให้เปื้อนด้วยการใช้กระดาษหนังสือพิมพ์เก่า จะช่วยซับกลิ่นคาวปลา น้ำหรือของเหลวได้

ขั้น B การใช้กระดาษสากดทับ ถูลงบนตัวปลา

ขั้น C หงายประดาษที่กดถูตัวปลาจะได้ภาพพิมพ์ปลาขนาดเท่าของจริงและตกแต่งตาขอบหรือรูปร่างปลาให้ชัดขึ้น

จากแนวทางเกียวทาคุ : ภาพพิมพ์ด้วยวิธีการถูหรือฝน (Rubbings Prints) ที่กล่าวมาข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ปลาจากแม่น้ำสุพรรณบุรีโดยใช้กระบวนการเกียวทาคุ เพื่อเป็นแนวทางในการสร้างสรรค์ผลงานในลักษณะที่เกี่ยวข้องและเป็นแนวทางในเสริมสร้างองค์ความรู้ทางด้านภาพพิมพ์ให้แก่นักศึกษาและผู้สนใจต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษารวบรวมข้อมูลปลา ข้อมูลทางวัฒนธรรมของชุมชนแม่น้ำท่าจีน สุพรรณบุรี
2. เพื่อสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ปลาจากแม่น้ำสุพรรณบุรีด้วยกระบวนการเกียวทาคุ หรือภาพพิมพ์ถูมีหลายขนาดตามชนิดปลาต่าง ๆ
3. เพื่อประเมินความพึงพอใจงานสร้างสรรค์เกียวทาคุ : ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี

กระบวนการสร้างสรรค์

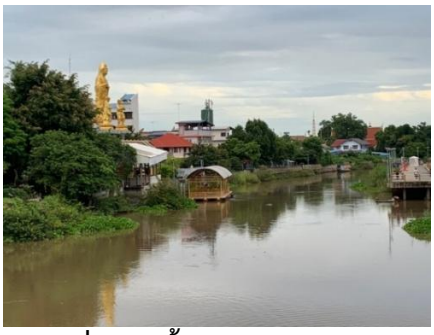
งานสร้างสรรค์นี้เป็นงานวิจัยประยุกต์ (Applied Research) ด้วยการสร้างสรรค์ศิลปะภาพพิมพ์ เกียวทาคุมีกระบวนการสร้างสรรค์ ดังนี้

1. ศึกษารวบรวมวิเคราะห์ข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์แม่น้ำสุพรรณบุรี ข้อมูลปลาที่มีในแม่น้ำสุพรรณบุรี
2. ศึกษาภาคสนามลงพื้นที่แม่น้ำสุพรรณบุรี ได้แก่ ตลาดปลาริมแม่น้ำสุพรรณบุรี ดำเนินการคัดเลือกปลา ที่จะใช้ในการสร้างสรรค์จำนวน 12 ชนิด ได้แก่
3. การสร้างสรรค์ผลงานเกียวทาคุกำหนดไว้หลายขนาดตามชนิดปลา จำนวนอย่างน้อย 50 ชิ้น
4. วิเคราะห์ผลงานศิลปะตามวิธีการทางศิลปะได้แก่ หลักการศิลปะและสุนทรียศาสตร์
5. ประเมินความพึงพอใจต่อการสร้างสรรค์ผลงานเกียวทาคุปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี

ผลการสร้างสรรค์

1. ผลการศึกษารวบรวมข้อมูลปลา ข้อมูลทางวัฒนธรรมของชุมชนแม่น้ำท่าจีน สุพรรณบุรี การศึกษาแหล่งปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี

การศึกษาภาคสนามจากแหล่งปลาที่สำคัญในอำเภอเมือง ได้แก่ ริมแม่น้ำตลาดเมืองสุพรรณบุรีและริมแม่น้ำตลาดโพธิ์พระยา อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี โดยผู้หาปลาจะเป็นคนท้องถิ่นที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำสุพรรณบุรี เมื่อได้ปลามาจะนำมาส่งขายต่อแม่ค้าที่ตลาดโดยตรง ดังภาพที่ 2-3

ภาพที่ 2 แม่น้ำสุพรรณบุรีริมตลาดในเมืองสุพรรณบุรี
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 3 แม่น้ำสุพรรณบุรีริมตลาดโพธิ์พระยา
ที่มา : ผู้วิจัย

การศึกษาชนิดของปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี ผลการศึกษาพบว่าปลาแม่น้ำสุพรรณบุรีมีมากกว่า 50 ชนิด ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับฤดูกาลและช่วงการเจริญเติบโตของปลาสายพันธุ์นั้น ๆ ปลาที่พบจากแหล่งแม่น้ำสุพรรณบุรีช่วงเดือนสิงหาคม 2567 มีจำนวน 12 ชนิด โดยได้นำมาทำผลงานเกียวทาคุ ได้แก่ ปลากด ปลาหมอ ปลาดุก ปลาแรด ปลานิล ปลาช่อน ปลาเนื้ออ่อน ปลาแดง ปลาคล้าว ปลาสร้อย ปลาสลาด และปลาตะเพียน ซึ่งพบจากตลาดในอำเภอเมือง เป็นตลาดริมแม่น้ำสุพรรณบุรี

2. การสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ปลาจากแม่น้ำสุพรรณบุรี ด้วยกระบวนการเกียวทาคุหรือภาพพิมพ์ถูหลายขนาดตามชนิดปลาต่าง ๆ

การสร้างสรรค์ผลงานด้วยกระบวนการภาพพิมพ์ถู เกียวทาคุ : ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี มีวัสดุประกอบด้วยสีหมึกจีน สี กระดาษสาพิมพ์งาน จานสี พู่กัน ทิชชู โดยมีขั้นตอนของการพิมพ์จากแนวคิดการสร้างสรรค์เกียวทาคุในประเทศญี่ปุ่น ร่วมกับนักศึกษาวิทยาลัยช่างศิลปสุพรรณบุรี และได้คัดเลือกผลงาน 50 ภาพร่วมกันทั้งในส่วนของอาจารย์และนักศึกษา ประกอบด้วยผลงานขนาด 23x34 ซม. จำนวน 8 ภาพ ขนาด35x68 ซม. จำนวน 30 ภาพ และขนาด 50x100 ซม. จำนวน 12 ชนิด โดยมีขั้นตอนการใช้ในงานสร้างสรรค์ ดังนี้

2.1 จัดเตรียมวัสดุการทำประกอบ ปลาแม่น้ำ สีหมึกจีน สี กระดาษสาพิมพ์งาน จานสีหรือภาชนะใส่สี พู่กัน และทิชชู ดังภาพที่ 4

ภาพที่ 4 จัดเตรียมวัสดุ
ที่มา : ผู้วิจัย

2.2 การดำเนินงานภาพพิมพ์ถู เกียวทาคุ: ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี

ขั้นตอนที่ 1 เตรียมปลา โดยเลือกปลาที่จะพิมพ์เป็นต้นแบบเช็ดทำความสะอาดปลาให้แห้ง ใช้กระดาษหนังสือพิมพ์ลองไว้เพื่อป้องกันกลิ่นและของเหลวเปรอะเปื้อน ดังภาพที่ 5

ภาพที่ 5 การเตรียมปลา
ที่มา : ผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 2 การระบายหมึกจีนลงบนตัวปลา อาจใช้เป็นหมึกจีนหรือใช้สีน้ำ ควรเลือกขนาดของพู่กันให้เหมาะสมกับขนาดปลาทาให้ทั่ว เว้นไว้ที่ตาค่อยตกแต่งเพิ่มภายหลัง ดังภาพที่ 6

ภาพที่ 6 การระบายหมึกจีนลงตัวปลา
ที่มา : ผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 3 ใช้กระดาษสา กดและถูให้ทั่วที่ตัวปลา สามารถกำหนดทิศทางปลาได้ตามแนวคิด แล้วเปิดจะได้ผลงานปลาเกียวทาคุ ทั้งนี้ปลาที่มีขนาดใหญ่จึงทำ Rubbing ร่วมกันได้จะให้ความเพลิดเพลิน ตกแต่งตาครีบและหางปลาให้สวยงาม ดังภาพที่ 7-8

ภาพที่ 7 การระบายหมึกดำลงตัวปลา
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 8 ภาพพิมพ์ปลาต้นแบบ
ที่มา : ผู้วิจัย

ตัวอย่างผลงานเกียวทาคุ : ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี จากปลาชนิดต่าง ๆ

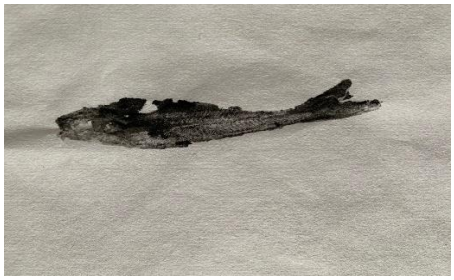
ภาพที่ 9 ปลาดุกคู่
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 10 ปลาช่อน 10
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 11 ปลานิลและปลาหมอ
เทคนิค Rubbing ขนาด 50x100 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

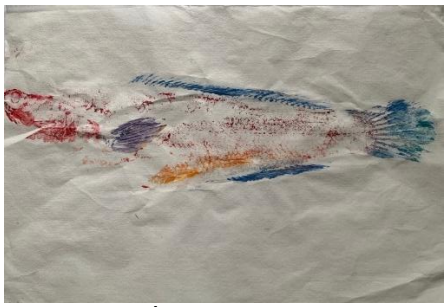
ภาพที่ 12 ปลาสร้อย
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

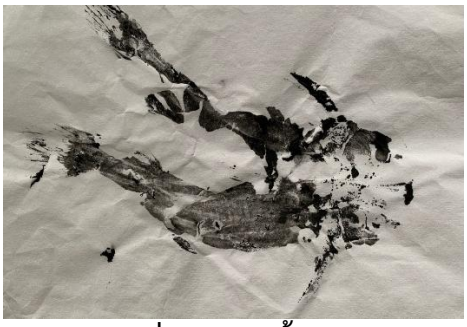
ภาพที่ 13 ปลากด
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 14 ปลาแรด
เทคนิค Rubbing ขนาด 50x100 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

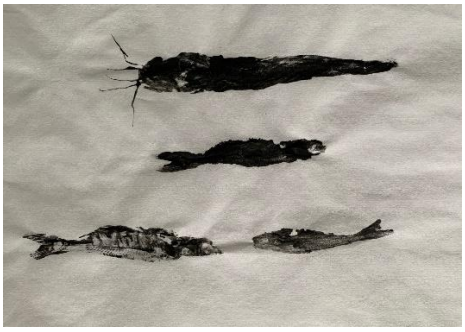
ภาพที่ 15 ปลาคล้าว
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 16 ปลาเนื้ออ่อนคู่
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 17 ปลาแดง
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

ภาพที่ 18 ปลารวมมิตร
เทคนิค Rubbing ขนาด 35x68 ซม.
ที่มา : ผู้วิจัย

การวิเคราะห์ผลงาน ภาพที่ 11-18 ผลงานภาพพิมพ์เกียวทาคุ (Gyotaku) หมึกดำ และภาพพิมพ์เกียวทาคุ (Gyotaku) สีที่ได้เป็นแนวทางการสร้างสรรค์ได้แบบเหมือนแม่พิมพ์ และสามารถที่จะออกแบบ หรือกำหนดทิศทางการกดหมึกหรือสี ให้ได้ตามแนวคิดอย่างอิสระ โดยจะได้งานขนาดเท่าแม่พิมพ์หรือตัวปลา ซึ่งเป็นศิลปะเชิงประวัติศาสตร์ เนื่องจากได้บันทึกเกี่ยวกับช่วงเวลาและขนาดของปลาที่ทำภาพพิมพ์ที่เห็นคือ ปลาดุกตัวใหญ่และตัวเล็ก ปลานิล ซึ่งเป็นปลาแม่น้ำที่ชาวริมแม่น้ำสุพรรณบุรีใช้เป็นอาหาร เราอาจพัฒนาให้งานสร้างสรรค์เป็นศิลปะผสมกับงานจิตรกรรม โดยใช้การวาดหรือระบายสีแต่งเติมภาพให้เกิดความสมบูรณ์ หรือจัดองค์ประกอบพื้นหลังตามแนวคิดของผู้สร้างสรรค์

การสร้างสรรค์โดยใช้กระบวนการเกียวทาคุ ได้อำนวยการทำให้เกิดความสมดุลของผู้ร่วมกิจกรรมทางศิลปศึกษา การใช้อุปกรณ์และขั้นตอนพื้นฐานไม่ซับซ้อน มีความสัมพันธ์กับลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณ ที่สามารถจับขึ้นมาสร้างสรรค์งานอย่างรวดเร็วตามจังหวะที่ผู้พิมพ์จะถูให้เกิดภาพ ซึ่งปลา 1 ตัว จะสามารถพิมพ์งานได้หลายมิติหลายภาพพิมพ์จนได้ผลงานที่พอใจ

3. ผลการประเมินความพึงพอใจงานสร้างสรรค์เกียวทาคุ : ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี

พบว่านักศึกษามีความพึงพอใจต่องานสร้างสรรค์เกียวทาคุ ในภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ดังตารางที่ 1

ตารางที่1 ผลการประเมินความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่องานสร้างสรรค์เกียวทาคุ : ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี

ข้อที่/ความคิดเห็น	ค่าเฉลี่ย	ค่า S.D.	ระดับความพึงพอใจ
1. ภาพพิมพ์เกียวทาคุปลาแม่น้ำสุพรรณบุรีเหมาะสมในการทำภาพพิมพ์ถูเพื่อการศึกษา	4.65	0.49	มากที่สุด
2. นักศึกษาปฏิบัติตามขั้นตอนกระบวนการงานภาพพิมพ์ถูอย่างได้เหมาะสม	4.75	0.55	มากที่สุด
3. นักศึกษามีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับข้อมูลแม่น้ำสุพรรณบุรี และข้อมูลปลาแม่น้ำสุพรรณบุรีเพิ่มขึ้น	4.70	0.47	มากที่สุด
4. นักศึกษามีทักษะศิลปะและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน	4.60	0.50	มากที่สุด
5. นักศึกษานำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานศิลปะแขนงอื่น ๆ ได้เหมาะสม	4.65	0.49	มากที่สุด
6. ภาพพิมพ์เกียวทาคุสะท้อนเรื่องราวบริบทสังคมและวัฒนธรรมชุมชน	4.65	0.49	มากที่สุด
7. การสร้างสรรค์ภาพพิมพ์เกียวทาคุ สอดคล้องกับการทำงานตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	4.60	0.60	มากที่สุด
8. การสร้างสรรค์ภาพพิมพ์เกียวทาคุ ส่งเสริมด้านการอนุรักษ์และพัฒนาชุมชนอย่างสร้างสรรค์	4.65	0.49	มากที่สุด
9. เกียวทาคุ ลีลาปลาแม่น้ำสร้างแนวคิดให้เกิดแรงบันดาลใจทางศิลปะและความเพลิดเพลินต่อการทำงาน	4.55	0.51	มากที่สุด
10. นักศึกษาได้ชมงานภาพพิมพ์เกียวทาคุ ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรีแล้วได้แนวทางในการสร้างสรรค์งานจากบริบทท้องถิ่นสู่สากลที่เหมาะสม	4.65	0.49	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยรวม	**4.65**	**0.51**	**มากที่สุด**

สรุป

1. งานสร้างสรรค์ดำเนินการสร้างสรรค์ภาพพิมพ์ปลาหรือเกียวทาคุหลายขนาดตามชนิดปลา พื้นที่ศึกษาเป็นแหล่งปลาจากแม่น้ำท่าจีนหรือแม่น้ำสุพรรณบุรี ประกอบด้วยตลาดเมืองสุพรรณบุรีและตลาดโพธิ์พระยา จังหวัดสุพรรณบุรี ใช้ปลาที่พบในช่วงฤดูกาลปลายฤดูฝนจำนวน 12 ชนิด และประเมินความพึงพอใจจากกิจกรรมศิลปศึกษาในงานสร้างสรรค์เกียวทาคุ การศึกษารวบรวมข้อมูลปลาพบว่าปลาแม่น้ำสุพรรณบุรีช่วงปี พ.ศ. 2567 จำนวนปลาจะเป็นไปตามฤดูกาลและการขยายพันธุ์ปลา ปลาแม่น้ำสุพรรณตามชนิดของฤดูกาลแหล่งริมแม่น้ำท่าจีน 12 ชนิด สอดคล้องกับนฤชิต เสาวคนธ์ (2548) และประภาพร วิถีสวัสดิ์ (2542) ที่มีผลการศึกษาว่าจะสามารพบปลาตามชนิดและฤดูกาลและระบบนิเวศของแหล่งน้ำ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้พันธุ์ปลาที่พบในช่วงเวลาเปลี่ยนไป ผลงานเกียวทาคุลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี การเข้าร่วมกิจกรรมของนักศึกษาในการสร้างสรรค์นั้น ทำให้พัฒนาความรู้และทราบข้อมูลเรื่องราวเกี่ยวกับแม่น้ำสุพรรณบุรีที่มีวิวัฒนาการมาตั้งแต่สมัยทวารวดีถึงปัจจุบัน ที่มนุษย์อาศัยในริมแม่น้ำหลากหลายทางชาติพันธุ์ได้แก่ ไทย ลาว ได้แก่ ลาวพวน ลาวเวียง ลาวโซ่ง ญวน มอญและจีน และในปัจจุบันชุมชนแหล่งน้ำสุพรรณบุรียังสืบทอดวัฒนธรรมการหาปลา บริโภคและจำหน่ายปลาแม่น้ำเพื่อดำรงชีพตามที่พบเห็นได้ทั่วไป

2. เกียวทาคุ ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี ได้นำแนวคิดจากการสร้างสรรค์ปลาเป็นงานศิลปะร่วมสมัยที่สะท้อนวิถีชีวิตมนุษยชาติที่มีความสัมพันธ์กับปลามาตั้งแต่ก่อนสมัยโบราณ ในทางประวัติศาสตร์ศิลป์พบว่ามีศิลปะที่ใช้เรื่องราวของปลาถ่ายทอดในงานศิลปะ ทั้งจิตรกรรมและประติมากรรม โดยเกิดขึ้นในทางประวัติศาสตร์ศิลป์ มีวิวัฒนาการต่อเนื่องมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมหรือสมัยกรีกและโรมัน สอดคล้องกับงานวิจัย Peter B. Moyle & Marilyn A. Moyle. (1991) และ Yusuke Miyazaki And Atsunobu Murase (2020) ที่เสนอแนวทางการสร้างสรรค์เกียวทาคุหรือภาพพิมพ์ถูปลา ที่มีการบันทึกข้อมูลปลาและเรื่องราวที่แสดงถึงความสัมพันธ์ของมนุษย์กับปลาในรูปแบบต่าง ๆ ได้แก่ การจับปลา การนำปลามาประกอบอาหาร เป็นต้น เมื่อนำมาใช้เพื่อจัดกิจกรรมศิลปศึกษาให้ผู้เรียนทำให้เกิดงานผลงานสร้างสรรค์จำนวนมาก มีทั้งภาพพิมพ์หมึกจีนและภาพพิมพ์สี และยังให้ความเพลิดเพลินสอดคล้องกับ วิบูลย์ ลี้สุวรรณ (2531) ตามแนวคิดที่ว่าภาพพิมพ์ถูเป็นเทคนิคที่เป็นวิธีง่าย ๆ เหมาะสำหรับทำภาพพิมพ์พื้นฐาน ดังนั้นนอกจากเกียวทาคุได้เสนอเรื่องราวที่เกี่ยวกับมนุษย์กับปลาที่แสดงให้เห็นว่าศิลปะเกี่ยวกับปลานั้น ได้มีปรากฏในงานสร้างสรรค์มานานแล้วตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลป์ และปัจจุบันการสร้างสรรค์เกียวทาคุจึงเป็นการจัดการศึกษาศิลปศึกษา ด้วยกระบวนการที่ทำให้สามารถสร้างผลงานได้จำนวนมากจากปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี 12 ชนิด ได้ผลงานจำนวน 50 ชิ้น ประกอบด้วยขนาดต่าง ๆ ตามขนาดปลาที่ผู้มีความรู้ระดับพื้นฐานก็สร้างสรรค์ร่วมกัน

และเข้าใจความหมายในผลงาน ส่งผลให้เกิดความภาคภูมิใจในทรัพยากรจากแหล่งน้ำริมแม่น้ำสุพรรณบุรี

3. ผลการประเมินความพึงพอใจของนักศึกษาที่มีต่อการสร้างสรรค์เกียวทาคุลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี มีระดับค่าเฉลี่ยความพึงพอใจในระดับมากที่สุด ค่าคะแนนเฉลี่ย $\mu = 4.65$ สอดคล้องกับ ปัติมา โฆษิตเกษม (2565) ที่ใช้การประเมินความพึงพอใจเป็นเครื่องมือในการพัฒนาผลงานด้านศิลปศึกษา เนื่องจากกระบวนการหรือกรรมวิธีงานภาพพิมพ์นั้น ศิลปินจะดำเนินการสร้างผลงานต้นแบบ ภาพพิมพ์กระบวนการพิมพ์ถูเป็นผลงานสร้างสรรค์ที่ศิลปินต้องมีความคิดสร้างสรรค์และถ่ายทอดประสบการณ์จินตนาการ ความคิดและอารมณ์ ความรู้สึกออกมาในผลงานได้โดยตรง ผ่านกระบวนการภาพพิมพ์ถู ซึ่งในงานสร้างสรรค์นี้เป็นงานภาพพิมพ์ที่ทำอย่างกะทันหัน การสร้างสรรค์ผลงานจึงใช้ความคิดการตัดสินใจ โดยผู้ร่วมสร้างสรรค์ได้มีความพึงพอใจระดับมากที่สุดด้วยจึงได้ผลงานที่มีความเพลิดเพลินและสุนทรียศาสตร์ และเป็นแนวทางที่ใช้ในการจัดกิจกรรมในชั้นเรียนทางศิลปศึกษาได้อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมของชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1. ควรนำวิธีการทำภาพพิมพ์เกียวทาคุ หรือภาพพิมพ์ถูไปใช้บันทึกเรื่องราวในชีวิตประจำวันทุกช่วงฤดูกาลของระบบนิเวศวิทยา ด้วยจะทำให้เกิดภาพผลงานสะท้อนวิวัฒนาการที่เปลี่ยนแปลงทุกช่วงของวัฏจักรของสัตว์น้ำ พืชหรือธรรมชาติ และได้ผลงานสร้างสรรค์จำนวนมาก แตกต่างกันตามวิธีคิดและการประยุกต์ของผู้สร้างสรรค์ และเกิดผลงานรูปแบบอัตลักษณ์ท้องถิ่นของแหล่งที่ศึกษา

2. การเตรียมเครื่องมือให้พร้อมและหลากหลาย เพื่อสร้างผลงานให้ครบถ้วน เนื่องจากสัตว์ พืช ธรรมชาติตามสภาพแวดล้อมมีขนาดแตกต่างกัน ความสมบูรณ์ของการทำงานจึงควรศึกษาวิวัฒนาการ การเติบโต ขนาดก่อนการปฏิบัติงาน ตลอดการใช้สีหมึกจากธรรมชาติ ทำให้นำกลับไปเป็นขายหรือเป็นอาหารสำหรับครอบครัวได้ และการเตรียมความพร้อมเครื่องมือและสถานที่แหล่งน้ำที่จะดำเนินการ จึงมีความสำคัญต่อการทำให้งานมีความสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. การพัฒนาเกียวทาคุจากแหล่งริมแม่น้ำอื่น ตามสภาพภูมิภาคต่าง ๆ ได้แก่ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้ เพื่อให้มีการเรียนรู้และปลูกฝังศิลปะได้ตั้งแต่ทักษะของผู้ศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อให้มีความคิดสร้างสรรค์จากสภาพแวดล้อมจากชุมชนตนเอง และภาคภูมิใจในทรัพยากรวัฒนธรรมตนเอง

2. การพัฒนาการพิมพ์ถูจากวัสดุอื่น ๆ เพื่อเป็นแนวทางการสร้างสรรค์ผลงานที่มีรูปแบบเป็นอัตลักษณ์ชุมชนท้องถิ่นตนเอง ได้แก่ เครื่องจักสาน เครื่องใช้ในการเกษตร อาจเป็นสัตว์บกต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสภาพแวดล้อมใกล้เคียง

3. การสร้างสรรค์ที่ร่วมกับศิลปินทุกสาขา เพื่อได้แนวคิดในกระบวนการสร้างสรรค์ที่เพิ่ม และพัฒนาทักษะแก่ผู้ศึกษา สถานศึกษาศิลปะ ให้มีงานภาพพิมพ์เกียวทาคุอย่างหลากหลาย

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ที่จัดสรรงบประมาณทุนงานสร้างสรรค์ปี พ.ศ. 2567 สนับสนุนการดำเนินงานวิจัยสร้างสรรค์ “เกียวทาคุ: ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี”

รายการอ้างอิง

นฤชิต เสาวคนธ์. (2548). *ความหลากหลายชนิดของปลาในอ่างเก็บน้ำเขื่อนกระเสียว จังหวัดสุพรรณบุรี.* [ปริญญานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต]. มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

บุญชม ศรีสะอาด. (2560). *การวิจัยเบื้องต้น.* พิมพ์ครั้งที่ 10. สุวีริยาสาส์น.

ประภาพร วิถีสวัสดิ์. (2542). *โครงสร้างประชากรของปลาในบริเวณป่าชายเลนแม่น้ำท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร***.** [ปริญญาวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิตไม่ได้ตีพิมพ์]. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ปัติมา โฆษิตเกษม. (2564). *ภาพพิมพ์ซิลค์สกรีน: นวัตกรรมพัฒนาทักษะงานศิลปะเชิงพาณิชย์สู่สังคมไทยยุคดิจิทัล.* สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.

_____. (2567). *เกียวทาคุ: ลีลาปลาแม่น้ำสุพรรณบุรี.* สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. (2531). *สาระน่ารู้ในศิลปะ.* โอเดียนสโตร์.

สุภาภรณ์ จินดามณีโรจน์. (2554). *ประวัติศาสตร์สังคมของชุมชนลุ่มน้ำท่าจีน.* มหาวิทยาลัยศิลปากร.

สุรางค์ โค้วตระกูล (2564). *จิตวิทยาการศึกษา.* (พิมพ์ครั้งที่ 13). จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

KIND. (2020). *Gyotaku*. https://kindconnext.com/kindcult/gyotaku.

Peter B. Moyle & Marilyn A. Moyle. (1991*). Department of Wildlife and Fisheries Biology*, University of California, Printed in the Netherlands.

Yusuke Miyazaki And Atsunobu Murase. (2020). Fish rubbings, ‘gyotaku’, as a source of historical biodiversity data. *ZooKeys. 904*: 89–101.